

ԱՆԱՀԻՏ ՄԱՆԱՍՅԱՆ

ՀՀ սահմանադրական դատարանի նախագահի օգնական,
ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Հայ իրավական մտքի զարգացման արդի փուլում սահմանադրականության և պետության սահմանադրական կարգի ամրապնդումը մեծապես պայմանավորվում է սահմանադրական դատարանի որոշումների ընդունման ու կատարման արդյունավետ համակարգի առկայությամբ: Վերջիններս բացառիկ կարևորություն ունեն հասարակական կյանքի բոլոր բնագավառներում: Ու, չնայած այն հանգամանքին, որ քննարկվող որոշումների ուսումնասիրության ընթացքում առավելապես շեշտադրվում է դրանց դերը իրավական ակտերի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը կամ անհամապատասխանությունը արձանագրելու գործում, ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումների նշանակությունը չի սահմանափակվում դրանով: Վերջիններիս կարևորագույն գործառնություններից մեկը Սահմանադրության պաշտոնական մեկնաբանությունն է, որի միջոցով երաշխավորվում է Հիմնական օրենքի կայունությունն ու զարգացումը: Այնպես է, որ հիշյալ խնդիրների իրականացման արդյունավետությունը մեծապես պայմանավորված է սահմանադրական դատարանի կողմից կիրառվող մեկնաբանության մեթոդների ճիշտ ընտրությամբ ու սահմանների հստակեցմամբ, ինչն անհրաժեշտ ենք համարում վերլուծել նշված հոդվածի շրջանակներում:

Հարկ է նկատել, որ, չնայած Սահմանադրության մեկնաբանության նպատակով օգտագործվող մեթոդների բազմազանությամբ, վերջինիս սահմանների առնչությամբ գոյություն ունեցող տեսակետները կարելի է ամփոփ ներկայացնել երկու հիմնական մոտեցումների համատեքստում՝ սուբյեկտիվ (սուստիկ) և օբյեկտիվ (դինամիկ): Առաջինը նպատակաուղղված է Սահմանադրության «տառին» համապատասխան նորմերի մեկնաբանությամբ, որի հիմնական խնդիրը օրիգինալիզմի կողմնակիցների համար դառնում է նորմի այն բովանդակությունն ու նպատակները

բացահայտելը, որոնք ներկայացվում էին դրա ընդունման ընթացքում, այսինքն՝ սահմանադրի անփոփոխ կամքը վերհանելը: Ի տարբերություն հիշյալ տեսակետի՝ օբյեկտիվ տեսությունը հանգում է սահմանադրական նորմերի բովանդակության բացահայտմանը վերջինիս գործողության ընթացքում գոյություն ունեցող իրականության համատեքստում: Այնպես է, որ հասարակական կյանքը փոփոխվում է սահմանադրի կամքից շատ ավելի արագ, ինչի արդյունքում անհամապատասխանություն է առաջանում սահմանադրական նորմի և իրականության միջև: Վերջինս կարող է վերացվել նոր նորմի ընդունմամբ կամ գործող նորմի բովանդակությունն այնպես բացահայտելով, որպեսզի վերացվի հիշատակված անհամապատասխանությունը: Վերջին դեպքում սահմանադրական նորմը որոշակիորեն կտրվում է սահմանադրի կամքից և սկսում է «սեփական կյանքը»:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ նշենք, որ, ըստ էության, տեսության մեջ և պրակտիկայում Սահմանադրության մեկնաբանության սահմանների տեսանկյունից առանձնացվում է երկու հիմնական մոտեցում: Առաջինը, այսպես կոչված, «մեխանիկական» է, որը Սահմանադրությունը դիտարկում է որպես «հաստատուն փաստաթուղթ» և որպես ելակետ է ընդունում «հիմնադիր-հայրերի» նպատակների բացահայտումը՝ մեկնաբանության հիմնաքար համարելով Սահմանադրության «տառը», իսկ երկրորդ՝ «կառուցակարգային» մոտեցումը Սահմանադրությունը դիտարկում է որպես «կենդանի փաստաթուղթ» և Սահմանադրության «տառը» սուկ որպես ելակետ է դիտարկում հետագա տրամաբանական եզրահանգումների համար²:

Հետևաբար, քննարկվող հիմնախնդրի առնչությամբ Հայաստանի Հանրապետության օրինակը վերլուծելիս հարկ ենք համարում անդրադառնալ այն հիմնախնդրին, թե ինչ շրջանակներ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

րով պետք է սահմանափակված լինի և այդ առումով ինչ չափանիշներ պետք է հաշվի առնի ՀՀ սահմանադրական դատարանը Սահմանադրությունը մեկնաբանելիս: Մասնավորապես, արդյո՞ք մեկնաբանության նպատակը պետք է լինի սոսկ նորմի ընդունման առնչությամբ սահմանադրի նպատակների վերհանումը, թե՞ անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև վերջինիս գործողության պայմանները, կամ կարելի՞ է արդյոք մեկնաբանության արդյունքում նորմի բովանդակությունը բացահայտել դրա տառացի նշանակությունը սահմանափակող կամ ընդլայնող շրջանակներում:

Չենք կարծում, որ սահմանադրական նորմերի բովանդակությունը բացահայտելու հիմնական չափանիշը պետք է լինի լեզվական առումով վերջիններիս տառացի նշանակությունը: Անկասկած, լեզվական մեկնաբանությունից է սկսվում սահմանադրական նորմերի բովանդակության բացահայտումը, և վերջինս, որպես կանոն, մախորդում է մեկնաբանության այլ միջոցներին: Ինչպես նշում էր Կորկունովը. «Յուրաքանչյուր գրված աղբյուր ներառում է խոսքի միջոցով արտահայտված մարդկային միտք»³: Հետևաբար, Սահմանադրությունը հանդես է գալիս որպես խոսքերով արտահայտված մարդկային մտքի արտահայտություն: Այդ միտքը հասկանալու համար առաջին հերթին անհրաժեշտ է ըմբռնել վերջինս արտահայտող բառերի, խոսքերի նշանակությունը, որոնց բացահայտմանը նպատակաուղղված է լեզվական մեկնաբանությունը⁴: Սակայն, զուտ լեզվական տեսանկյունից հիշյալ բառերի իմաստի վերհանումը երբեմն բավարար չի լինում միտքը ճիշտ ընկալելու համար, քանզի, թեև վերջինս արտահայտող բառերից յուրաքանչյուրն ունի ինքնուրույն նշանակություն, այնուամենայնիվ, այլ բառերի հետ գտնվում է տրամաբանական փոխկապվածության մեջ, ինչի արդյունքում ձեռք է բերում որոշակի և կոնկրետ համատեքստի տրամաբանությանը ենթակա իմաստ: Ուստի, տվյալ պարագայում առաջանում է մեկնաբանության այլ եղանակների կիրառման անհրաժեշտություն:

Տեսության մեջ հիշատակվող և պրակտիկայում կիրառվող իրավունքի մեկնաբանության կարևորագույն եղանակներից մեկը պատմական մեկնաբանությունն է, որի էությունը կայանում է նրանում, որ նորմերի իմաստը վերհանելիս հաշվի են առնվում այն կոնկրետ պատմական հանգամանքները, որոնց պայմաններում ընդունվել է համապատասխան նորմը: Իսկ դա կարևոր նշանա-

կություն ունի նորմի ընդունման նպատակներն ու խնդիրները բացահայտելու, հետևաբար նաև վերջինիս իմաստը վերհանելու համար: Սակայն, հարկ է հաշվի առնել այն, որ իրականությունն անընդհատ փոփոխվում ու զարգանում է, և Հիմնական օրենքը պետք է ի վիճակի լինի համարժեքորեն արձագանքելու հասարակական հարաբերությունների հիշյալ առաջընթացին: Սահմանադրության շրջանակներում օգտագործվում են այնպիսի հասկացություններ, որոնք տարիների ընթացքում ապրել են և կշարունակեն ապրել անընդհատ զարգացում⁵: 21-րդ դարում դրանց ընկալումը նույնը չէ, ինչ, օրինակ, 19-րդ կամ 20-րդ դարերում: Մի շարք հասկացությունների ընկալումն էապես փոխվել է նույնիսկ մի քանի տասնամյակների ընթացքում: Հետևաբար, մեր կարծիքով, դրանք պետք է մեկնաբանվեն այն հանգամանքների համատեքստում, որոնց պայմաններում գործում են: Սահմանադրության շրջանակներում օգտագործվում են նաև, այսպես կոչված, «գնահատողական» նորմեր և հասկացություններ, որոնց իմաստի բացահայտման համար նույնպես անհրաժեշտ է հաշվի առնել հիշատակված հանգամանքները: Օրինակ՝ ՀՀ Սահմանադրության 32 հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր աշխատող ունի արդարացի և օրենքով սահմանված նվազագույնից ոչ ցածր աշխատավարձի, ինչպես նաև անվտանգության ու հիգիենայի պահանջները բավարարող աշխատանքային պայմանների իրավունք: Այնուհայտ է, որ անվտանգության ու հիգիենայի պահանջները ժամանակի ընթացքում կարող են էականորեն փոփոխվել, ու քանզի դրանց բավարարող աշխատանքային պայմանների բովանդակության բացահայտումը պայմանավորված է հենց վերը նշված հանգամանքների իմացությամբ, և կարող է իրականացվել սոսկ դրանց համատեքստում, հիշյալ սահմանադրական նորմի մեկնաբանությունը պահանջում է մեր կողմից հիշատակված այն հանգամանքների ուսումնասիրությունը, որոնց շրջանակներում գործում է սահմանադրական նորմը:

Վերը շարադրվածը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ եթե հիշատակված պայմաններում կոնկրետ իրավակարգավորման առնչությամբ որպես ելակետ ընդունվի սոսկ սահմանադրի կամքը, ապա հնարավոր չի լինի ապահովել Սահմանադրության կայունությունն ու զարգացումը⁶: Հետևաբար, Սահմանադրության մեկնաբանության տեսանկյունից բացառիկ կարևորություն ունի այն պայմանների բացահայտումը, որոնց շր-

ջանակներում գործում է մեկնաբանվող նորմը, և նպատակահարմար չէ սահմանադրական նորմերի բովանդակությունը բացահայտելիս որպես հիմք ընդունել սուսկ վերջիններիս ընդունման առնչությամբ սահմանադրի նպատակները, այլ առավել ընդունելի է Սահմանադրության **դիմամիկ մեկնաբանության** տեսակետը⁷: Վերը շարադրվածն իր հերթին հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ քննարկվող հիմնախնդրի տեսանկյունից կարևորվում են նաև Սահմանադրության մեկնաբանության մյուս եղանակները:

Անդրադառնալով մեկնաբանության համակարգային եղանակին՝ նշենք, որ կասկածից վեր է այն, որ Սահմանադրությունը հանդիսանում է որոշակի ընդհանուր համակարգի բաղկացուցիչ մաս և գործում է ոչ թե այդ համակարգի այլ տարրերից մեկուսացված կերպով, այլ սերտորեն փոխկապված լինելով վերջիններիս հետ, ինչը ենթադրում է նաև դրանց ընկալումների միջև փոխկապվածության առկայություն⁸: Սահմանադրության՝ որպես ընդհանուր համակարգի բաղկացուցիչ մասի հանդես գալու հանգամանքը դրսևորվում է մի քանի մակարդակներում, հետևաբար, համակարգային եղանակի կիրառման դեպքում վերջինիս մեկնաբանությունը կարելի է իրականացնել մի քանի հարթությունների տեսանկյունից: Առաջին մակարդակը ՀՀ իրավական համակարգն է: Հաշվի առնելով ՀՀ Սահմանադրության 6 հոդվածը, համաձայն որի Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ և նրա նորմերը գործում են անմիջականորեն, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 1 հոդվածը, որին համապատասխան սահմանադրական արդարադատություն իրականացնելիս սահմանադրական դատարանն անկախ է և **ենթարկվում է միայն Սահմանադրությանը**, կարծում ենք, որ Սահմանադրության համակարգային մեկնաբանության տեսանկյունից առաջնային ու կարևորագույն հանգամանքը սահմանադրական նորմերի միջև գոյություն ունեցող կապերն են: Ակնհայտ է, որ սահմանադրական ցանկացած նորմ հանդիսանում է Սահմանադրության միասնական ու ամբողջական համակարգի բաղկացուցիչ մասը՝ սերտորեն փոխկապված լինելով սահմանադրական այլ դրույթների հետ: Հետևաբար, սահմանադրական յուրաքանչյուր նորմի բովանդակության բացահայտումն իրականացվում է ոչ միայն վերջինիս բառացի ընկալման, այլև հիշատակված նորմերի միջև տրամաբանական կապերի վերաբերյալ գի-

տելիքների կիրառման հիման վրա: Այլ կերպ ասած՝ նորմի բովանդակությունը ճիշտ ընկալելու համար վերջինիս, այսպես կոչված, «սեփական» իմաստը համադրվում է այլ նորմերի բովանդակության հետ⁹:

Հիշյալ հիմնախնդիրը ՀՀ իրավական համակարգի հարթությունում վերլուծելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել և այն, որ մի շարք հարաբերությունների կարգավորման առնչությամբ Սահմանադրությունը հղում է կատարում տարատեսակ օրենքների¹⁰: Կարծում ենք, որ մեկնաբանության քննարկվող եղանակը ենթադրում է համապատասխան սահմանադրական նորմերի իմաստի վերհանումը վերջիններիս համատեքստում¹¹: Ասվածը, սակայն, չի նշանակում, որ հիշատակված օրենքները կարող են նախատեսել ցանկացած կարգավորում: Բոլոր դեպքերում ելակետային պետք է լինի այն, որ վերջիններս իրենց հերթին համապատասխան են սահմանադրական պահանջներին ու կոնկրետ իրավակարգավորումն ամրագրեն դրանց շրջանակներում¹²:

Քննարկվող համատեքստում հիշատակման են արժանի նաև ՀՀ իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասը հանդիսացող միջազգային-իրավական փաստաթղթերը, մասնավորապես ՀՀ կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրերը՝ հաշվի առնելով վերջիններիս տրված առանձնահատուկ կարգավիճակը, երբ Սահմանադրությանը հակասող միջազգային պայմանագրերը չեն կարող **վավերացվել**, ու եթե **վավերացված միջազգային պայմանագրում** սահմանվում են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա կիրառվում են այդ նորմերը¹³: Նշենք, որ հիշյալ հանգամանքն առնչվում է նաև սահմանադրական նորմերի մեկնաբանության համար նշանակություն ունեցող հաջորդ հարթությանը, այն է՝ միջազգային իրավունքին: Այդ առումով, բացի հիշատակված միջազգային պայմանագրերից, ՀՀ սահմանադրական նորմերի բովանդակության բացահայտմանը կարող են նպաստել նաև միջազգային-իրավական այլ փաստաթղթեր, ինչը, սակայն, ներկայացված հանգամանքների համեմատությամբ ունի օժանդակ նշանակություն:

Անդրադառնալով քննարկվող հիմնախնդրի տեսանկյունից կարևորություն ներկայացնող հաջորդ հարթությանը՝ նշենք, որ քանզի ՀՀ իրավական համակարգն ընդգրկված է աշխարհի իրավական քարտեզի շրջանակներում, ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանությունը կարող է իրակա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նացվել նաև վերջինիս համատեքստում, և սահմանադրական նորմերի բովանդակությունը բացահայտելիս որպես օժանդակ միջոցներ կարող են օգտագործվել տարբեր իրավական համակարգերում գտնված լուծումները կոնկրետ հիմնախնդիրներին¹⁴ :

Անփոփելով վերը շարադրվածը՝ ընդգծենք, որ Սահմանադրության համակարգային մեկնաբանության տեսանկյունից առաջնահերթ նշանակություն ունի **սահմանադրական նորմերի բովանդակության բացահայտումը դրանց միջև եղած տրամաբանական կապերի համատեքստում**: Հիշատակված այլ հանգամանքները վերջինիս համեմատությամբ ունեն ածանցյալ, օժանդակ նշանակություն և կարող են սոսկ նպաստել քննարկվող նորմերի իմաստը վերհանելուն:

Վերը շարադրվածը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ համակարգային մեկնաբանությունը հանդիսանում է մեկնաբանության կարևորագույն եղանակներից մեկը, որը հնարավորություն է տալիս ոչ միայն սահմանադրական նորմերի բովանդակությունը բացահայտել համակարգի այլ տարրերի հետ փոխկապվածության համատեքստում, այլ մեկնաբանության ընթացքում հաշվի առնել այն պայմանները, որոնց շրջանակներում գործում է կոնկրետ նորմը, և իրականացնել Սահմանադրության **դինամիկ մեկնաբանություն**:

Թեև արդեն ներկայացրինք մեր այն տեսակետը, որ սահմանադրի կամքը և սահմանադրական նորմերի տառացի նշանակությունը չպետք է լինեն վերջիններիս բովանդակության բացահայտման միակ ելակետը, և վերլուծեցինք Սահմանադրության դինամիկ մեկնաբանության շրջանակներում կիրառվող մեկնաբանության եղանակները, սակայն այդ համատեքստում շարունակում է վիճահարույց մնալ այն հարցը, թե ինչ սահմաններում պետք է գործի ՀՀ սահմանադրական դատարանը սահմանադրական նորմերի բովանդակությունը բացահայտելիս, մասնավորապես կարող է արդյոք վերջինս փոփոխություններ մտցնել հիշյալ նորմերի բովանդակության շրջանակներում: Առաջին հերթին նշենք, որ, մեր կարծիքով, ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր գործունեությունն իրականացնելիս, մասնավորապես Սահմանադրությունը մեկնաբանելիս ստեղծում է իրավական նորմեր: Այդ մասին են վկայում «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի դրույթները, մասնավորապես, 11-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, համաձայն որի ՀՀ սահմանադրական դատարանն ընդունում է միայն **նորմատիվ**, ան-

հատական կամ աշխատակարգային որոշումներ, ինչպես նաև 2-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, որին համապատասխան նորմատիվ իրավական ակտը... պաշտոնական գրավոր այն փաստաթուղթն է, որն ուղղված է իրավական նորմի կամ նորմերի սահմանմանը, փոփոխմանը կամ գործողության դադարեցմանը: Իրավական ակտը համարվում է նորմատիվ, եթե պարունակում է թեկուզ մեկ իրավական նորմ: Հետևաբար, ՀՀ սահմանադրական դատարանն այլ բնույթի ակտերի թվում ընդունում է նաև նորմատիվ որոշումներ՝ այդպիսով ստեղծելով իրավունքի նորմեր: Սակայն նոր նորմեր ստեղծելու հանգամանքը պարտադիր չէ, որպեսզի ենթադրի գործող կարգավորումներից չբխող նոր կարգավորում ստեղծելու միջոցով դրանց իմաստի փոփոխություն: Մեր կարծիքով, ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից Սահմանադրության մեկնաբանության արդյունքում ստեղծվող նորմերի նպատակը պետք է լինի գործող սահմանադրական կարգավորումների համատեքստում վերջինիս բովանդակությունը բացահայտելը, սակայն ոչ հիշատակված շրջանակներից դուրս դրանում փոփոխություններ մտցնելը: Դա բխում է ՀՀ սահմանադրական կարգավորումների տրամաբանությունից: Մասնավորապես, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Սահմանադրությունը հանդիսանում է կենսագոյի հիմնական կանոնների շուրջ **հասարակական համաձայնություն** և որպես այդպիսին ամրագրում է իրավական այն հիմնարար արժեքներն ու սկզբունքները, որոնք բնորոշ են սոցիալական հանրության պատմական տվյալ փուլին, սահմանադիրը նախատեսել է այլ իրավական ակտերի համեմատությամբ ՀՀ Սահմանադրության ընդունման ու փոփոխման բավականին բարդեցված կարգ՝ հատկորեն սահմանելով հիշյալ գործընթացի շրջանակներում ընդգրկված սուբյեկտներին¹⁵ : Այդ հանգամանքը կարող է հանգեցնել այնպիսի եզրակացության, որ ՀՀ Սահմանադրության զարգացումն անհնար է վերջինիս տեքստում փոփոխություններ կատարելու ներկայացված եղանակից տարբերվող այլ եղանակով: Սակայն, մեր կարծիքով, վերը նշված կարգավորումն ամրագրելով՝ սահմանադիրը նպատակ է հետապնդել ոչ թե ընդհանրապես արգելելու Սահմանադրության զարգացումն այլընտրանքային եղանակներով, այլ բացառել է **այլ սուբյեկտների կողմից Սահմանադրության փոփոխումը գործող սահմանադրական կարգավորումներից չբխող նոր կարգավորում ստեղծելու** միջոցով: Այլ կերպ ասած՝ Սահմանադրությունը մեկնաբանելիս ՀՀ

սահմանադրական դատարանը չի ստեղծում գործող սահմանադրական կարգավորումներից չբխող նոր կարգավորում, այլ սահմանադրական նորմի բովանդակությունը բացահայտում և առաջացած կոնկրետ սահմանադրական հիմնախնդրի լուծումը վեր է հանում սահմանադրական գործող կարգավորումներից՝ պահպանելով «ողջամիտ ինքնասահմանափակման» պահանջը¹⁶։ Այդ առումով հարկ ենք համարում հիշատակել նաև ամերիկյան սահմանադրական դոկտրինի շրջանակներում արտահայտված այն տեսակետը, որ Սահմանադրությունն ինքը պետք է լինի այն սահմանը, որի շրջանակներում մեկնաբանողը կարող է բացահայտել վերջինիս նորմերը¹⁷։ Քննարկվող հիմնախնդրի տեսանկյունից հետաքրքիր է նաև Հունգարիայի սահմանադրական դատարանի կողմից Սահմանադրության մեկնաբանության առնչությամբ ձևավորված պրակտիկան, համաձայն որի Սահմանադրական դատարանը գործում է իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի հիման վրա. այն իր վրա չի վերցնում օրենսդրական գործունեության գործառնությունները, այլ կոնկրետ սահմանադրական հիմնախնդրի պատասխանը փնտրում է Սահմանադրության շրջանակներում¹⁸։

Հետևաբար, մեկնաբանության սահմանների առնչությամբ քննարկվող հիմնախնդրի վերաբերյալ հիմնական եզրահանգումն այն է, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանը Սահմանադրությունը մեկնաբանելիս հիմք է ընդունում ոչ միայն սահմանադրական նորմերի տառացի նշանակությունը կամ սահմանադրի կամքը, այլև վերջիններիս բովանդակությունը բացահայտում է մեկնաբանության հիշատակված բոլոր եղանակները կիրառելու միջոցով՝ մեկնաբանությունն իրականացնելով գործող սահմանադրական կարգավորումների շրջանակներում՝ հաշվի առնելով, այսպես կոչված, «ողջամիտ ինքնասահմանափակման» պահանջը և իր գործունեությունն իրականացնելով դրա շրջանակներում։ Այլ կերպ ասած՝ սահմանադրական դատարանը չի ստեղծում գործող սահմանադրական կարգավորումներից չբխող նոր կարգավորում, չի վերացնում դրանք, այլ մեկնաբանության հիշատակված եղանակների միջոցով սահմանադրական նորմի բովանդակությունը բացահայտում և առաջացած կոնկրետ սահմանադրական հիմնախնդրի լուծումը վեր է հանում սահմանադրական գործող կարգավորումներից։

Այդ հանգամանքի և սահմանադրական կար-

գավորումները փոփոխող նոր կարգավորում ստեղծելու տարբերություններն առավել հստակ մատնանշելու համար դրանք հարկ ենք համարում վերլուծել Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնող մարմնի պրակտիկայի համատեքստում։ ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր՝ 4 փետրվարի 2011թ. ՄԴՈ-934 որոշմամբ անդրադառնալով ՀՀ Սահմանադրության 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետում ամրագրված՝ «գլխավոր դատախազի վարույթում գտնվող կոնկրետ գործ» արտահայտության սահմանադրաիրավական բովանդակության բացահայտմանը՝ արձանագրեց, որ քրեադատավարական առումով ՀՀ օրենսդրությունը չի հստակեցրել «ՀՀ գլխավոր դատախազի վարույթում գտնվող կոնկրետ գործ» հասկացությունը։ Հետևաբար, վերջինս չի կարող մեկնաբանվել ճյուղային-իրավական մեթոդաբանության կիրառման հիման վրա, և անհրաժեշտ է այն մեկնաբանել դրա սահմանադրական նշանակությանը համապատասխան՝ ՀՀ դատախազության սահմանադրական լիազորությունների շրջանակներում։ Դատարանն ընդգծեց, որ կոնկրետ դատական սահմանադրական վերահսկողության ձևի կիրառման շրջանակներում ՀՀ Սահմանադրությունը ՀՀ սահմանադրական դատարան դիմող սուբյեկտ ճանաչելով ՀՀ գլխավոր դատախազին՝ առաջին հերթին հաշվի է առել Սահմանադրության 103-րդ հոդվածի 1-ին մասի այն դրույթը, համաձայն որի «Հայաստանի Հանրապետության դատախազությունը միասնական համակարգ է, որը ղեկավարում է գլխավոր դատախազը»։ Ուստի, սահմանադրաիրավական առումով «գլխավոր դատախազի վարույթ» հասկացությունը համարժեք է «ՀՀ դատախազության վարույթ» հասկացությանը։

Ակնհայտ է, որ վերը նշված գործի շրջանակներում ՀՀ սահմանադրական դատարանը, կիրառելով մեկնաբանության հիշատակված եղանակները, կոնկրետ սահմանադրական նորմին տվեց դրա տառացի նշանակությունից տարբերվող մեկնաբանություն։ Սակայն դրանով դատարանը ոչ թե ստեղծեց գործող սահմանադրական կարգավորումներից չբխող նոր կարգավորում, այլ նորմի բովանդակությունը բացահայտեց և առաջացած սահմանադրական հիմնախնդրի լուծումը վերահանեց դրանց շրջանակներում։ Այլ կլիներ իրավիճակն այն դեպքում, երբ սահմանադրական դատարանն ամրագրեր հիշատակված դիրքորոշումը, սակայն այդ եզրահանգումը չբխեր

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

սահմանադրական այլ նորմերի համադրված վերլուծությունից և հիմնախնդրին առնչվող կարգավորումների տրամաբանությունից: Տվյալ պարագայում խոսք կզգար ոչ թե սահմանադրական նորմի մեկնաբանության, այլ գործող կարգավորումներից չբխող նոր կարգավորում ստեղծելու մասին: Ուստի, հենց վերը նշված հանգամանքն է անհրաժեշտ հաշվի առնել քննարկվող հասկացությունների իմաստն ու դրանց գործողության շրջանակները վերլուծելու ու տարբերակելու ընթացքում:

Վերը շարադրվածը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից Սահմանադրության մեկնաբանությունն ու վերջինիս շրջանակներում «ողջամիտ ինքնասահմանափակման» սկզբունքի պահպանումը ենթադրում են սահմանադրական նորմի բովանդակության բացահայտումն ու առաջացած սահմանադրական հիմնախնդրի լուծման վերհանումը գոյություն ունեցող սահմանադրական կար-

գավորումներից, և այդ ընթացքում մեկնաբանության եղանակների ոչ թե մեկուսացած, այլ փոխհամաձայնեցված օգտագործում: Ընդ որում պարտադիր չէ, որպեսզի Սահմանադրության մեկնաբանությունը լինի տառացի: Այն կարող է լինել նաև տարածական¹⁹ կամ սահմանափակ²⁰: Սակայն բոլոր դեպքերում այդ մեկնաբանությունը պետք է լինի այնպիսին, որպեսզի վերջինիս շրջանակներում ապահովվի ՀՀ Սահմանադրության կայունությունը, զարգացումը, գերակայությունն ու անմիջական գործողությունը՝ որպես ելակետ ունենալով այն հանգամանքը, որ մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են, և հիմք ընդունելով իշխանությունների բաժանման ու հավասարակշռման սկզբունքի ապահովման անհրաժեշտությունը:

¹ Այդ առումով հիշատակման է արժանի Ավստրալիայի Սահմանադրության մեկնաբանության առնչությամբ իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտված տեսակետն այն մասին, որ Հիմնադիր-հայրերից շատերն իրենք էին Սահմանադրությունն ընկալում որպես զարգացող փաստաթուղթ, որն ապագայում կարող է կիրառվել այնպիսի իրավիճակների առնչությամբ, որոնց վերաբերյալ նրանք չէին կարող պատկերացում ունենալ: Հետևաբար, Դատարանը պետք է ապահովի, որպեսզի Սահմանադրությունը «սերնդեսերունդ հարմարեցվի փոփոխվող հանգամանքներին»՝ այլ կերպ ասած՝ «մեկնաբանվի ժամանակի պահանջներին համապատասխան» (տե՛ս Zines L. Dead Hands or Living Tree? Stability and Change in Constitutional Law // [2004] AdelLawRw 2; (2004) 25(1) Adelaide Law Review 3 (<http://www.austlii.edu.au/au/journals/AdelLawRw/2004/2.html>)):

² Տե՛ս Гаджиев X. Толкование норм Конституции и закона конституционными судами. Баку, 2002. էջ 128-129, Wolcher L. E. Constitutional Interpretation in the United States and the United Kingdom (http://ivr-enc.info/index.php?title=Constitutional_Interpretation_in_the_United_States_and_the_United_Kingdom), Pavcnik M. Constitutional Interpretation (in Continental Europe) (http://ivr-enc.info/index.php?title=Constitutional_Interpretation_%28in_Continental_Europe%29):

³ Տե՛ս Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права. СПб., 1909, էջ 343:

⁴ Այդ առումով հարկ է հաշվի առնել այն, որ Սահմանադրության շրջանակներում օգտագործվում են նաև տարբեր գիտությունների, մասնավորապես տվյալ պարագայում իրավագիտության կողմից մշակված գիտական կատեգորիաներ, որոնք մեկնաբանելիս անհրաժեշտ է հիմք ընդունել ոչ թե դրանց բառացի, այլ համապատասխան գիտության կողմից տրված նշանակությունը:

⁵ Օրինակ՝ «ժողովրդավարություն», «ինքնիշխանություն», «մարդու հիմնական իրավունքներ և ազատություններ» և այլ հասկացությունները:

⁶ Տվյալ պարագայում չենք էլ խոսում այն մասին, որ սահմանադրի կամքի բացահայտումը կարող է չափազանց դժվար ու նույնիսկ անհնար լինել, քանզի վերջինս հանդիսանում է հավաքական կամքի արտահայտություն: Այդ առումով իրավաբանական գրականության մեջ դիպուկ կարծիք է արտահայտվել այն մասին, որ որքան մեկնաբանող գոյություն ունի, գոյություն ունի այնքան էլ անցյալի մեկնաբանություն: Հետևաբար, հղումներն անցյալին ու պատմությանը կախված են ոչ թե օբյեկտիվ հանգամանքներից, այլ մեկնաբանության սուբյեկտի կամայական հայեցողությունից (տե՛ս Уитч Р. Об отсутствии определенности в толковании Конституции // Конституционное право: Восточноевропейское обозрение, N1(38)2002, էջ 32-33): Հենց այդ է պատճառը, որ նույնիսկ ամերիկյան սահմանադրական դոկտրինի շրջանակներում օրիգինալիզմը հաճախ ներկայացվում է որպես ռոմանտիկ հեքիաթ և դիտարկվում է որպես դատարաններին առավել մեծ հայեցողություն տվող տեսություն, քանզի վերջինիս պարագայում դատարաններն օժտված են սահմանադրի նպատակները բացահայտելիս հնարավոր տարբերակների միջև ընտրություն կատարելու չափազանց մեծ հայեցողությամբ (այդ մասին տե՛ս նաև Burgess S.

The Founding Fathers, Pop Culture, and Constitutional Law. Ohio University, USA, Ashgate, reprinted 2009, էջ 13, 38):

⁷ Այդ առումով հարկ ենք համարում հիշատակել իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտված այն տեսակետը, որ օրենքը (այդ թվում՝ Սահմանադրությունը) պետք է հաշվի առնի անցյալը, գործի ներկայում և ուղղված լինի դեպի ապագան (տե՛ս Maruste R. The Role of the Constitutional Court in Democratic Society (<http://www.juridicainternational.eu/the-role-of-the-constitutional-court-in-democratic-society>)):

⁸ Այդ առումով հիշատակման է արժանի Լիտվայի Հանրապետության Սահմանադրության 6-րդ հոդվածը, համաձայն որի Սահմանադրությունն **ամբողջական** և անմիջական գործողություն ունեցող ակտ է: Անդրադառնալով սահմանադրական հիշյալ դրույթին՝ Լիտվայի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանն ընդգծել է, որ սահմանադրական նորմերի «ամբողջականությունն» առաջին հերթին արտահայտվում է նրանում, որ այդ նորմերը փոխկապակցված են ոչ միայն ձևական առումով, ամբողջական կառուցվածքի տեսանկյունից, այլ նաև բովանդակությամբ: Այդ ամբողջականությունը կայանում է նրանում, որ ինչպես Սահմանադրության նախաբանը, այնպես էլ վերջինիս բաժիններն ու հոդվածները կազմում են բովանդակային ամբողջություն: Հետևաբար, ակնհայտ է, որ կոնկրետ սահմանադրական նորմի բովանդակությունը բացահայտելիս այն չի կարելի մեկնաբանել սահմանադրական այլ դրույթներից մեկուսացված կերպով (տե՛ս Гаджиев Х. Толкование норм Конституции и закона конституционными судами. Баку, 2002, էջ 117):

⁹ Այդ առումով հիշատակման է արժանի իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտված այն տեսակետը, որ մեկնաբանության նպատակը ոչ թե Սահմանադրության առանձին սկզբունքների ընկալումն է, այլ դրանց փոխկապակցվածության կամ, առնվազն, համակեցության բացահայտումը: Սահմանադրությունն ամրագրում է տարրեր, որոնք պետք է համադրվեն ամբողջության մեջ, բայց այն չի ներկայացնում ամբողջի կազմակերպված պատկերը: Պատկերավոր ասած՝ Սահմանադրությունը որպես ամբողջություն նախասահմանված երևույթ չէ, այլ հանդիսանում է սահմանադրական քաղաքականության արդյունք (տե՛ս Загребельский Г. Толкование законов: стабильность или трансформация? // Сравнительное конституционное обозрение. N 3(48)2004, էջ 81):

¹⁰ Օրինակ՝ ՀՀ Սահմանադրության 102-րդ հոդվածի համաձայն սահմանադրական դատարանն ընդունում է որոշումներ և եզրակացություններ՝ Սահմանադրությամբ և **սահմանադրական դատարանի մասին օրենքով** սահմանված ժամկետներում և կարգով:

¹¹ Այսպես, ՀՀ սահմանադրական դատարանը 4 փետրվարի 2011թ. ՄԴՈ-934 որոշմամբ արձանագրեց, որ, հաշվի առնելով ՀՀ Սահմանադրության 101-րդ հոդվածի պահանջն առ այն, որ համապատասխան սուբյեկտները կարող են ՀՀ սահմանադրական դատարան դիմել «Սահմանադրությամբ և սահմանադրական դատարանի մասին օրենքով սահմանված կարգով», ինչպես նաև 100-րդ հոդվածի պահանջը, համաձայն որի՝ սահմանադրական դատարանն իրավական ակտերի դրույթների սահմանադրականությունը որոշում է «օրենքով սահմանված կարգով», ներկա իրավակարգավորման շրջանակներում, «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 71-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և 60-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ տվյալ գործի վարույթը ենթակա է կարճման՝ նույն օրենքի 32-րդ հոդվածի 2-րդ կետի հիմքով:

¹² Հենց այդ է պատճառը, որ Սահմանադրությամբ ամրագրված հիշյալ իրավական ակտերը նույնպես կարող են դառնալ սահմանադրական արդարադատության օբյեկտ և ճանաչվել Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր (տե՛ս, օրինակ, ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ 15 ապրիլի 2008թ. ՄԴՈ-751 որոշումը):

¹³ Օրինակ՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր՝ 19 հունվարի 2010թ. ՄԴՈ-852 որոշման շրջանակներում անհրաժեշտ համարեց ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ մասում ամրագրված՝ անձի՝ իր նկատմամբ կայացված դատավճռի՝ օրենքով սահմանված կարգով վերադաս դատարանի կողմից վերանայման իրավունքի սահմանադրաիրավական բովանդակությունը բացահայտել «... ինչպես նաև նշված իրավունքի կապակցությամբ Հայաստանի Հանրապետության ստանձնած միջազգային պարտավորությունների համատեքստում»՝ Եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ արձանագրության 2-րդ հոդվածում ամրագրված դրույթների վերլուծության և Եվրոպական դատարանի համապատասխան նախադեպային իրավունքի ուսումնասիրության հիման վրա կատարելով այն եզրահանգումը, որ քրեական գործերով բողոքարկման իրավունքի բովանդակությունը հանգում է նրան, որ քրեական գործով անձի դատապարտման կամ նշանակված պատժի վերանայման հնարավորությունը պետք է ապահովվի առնվազն մեկ վերադաս տոյանում (տե՛ս www.concourt.am):

¹⁴ Օրինակ՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր՝ 30 հունիսի 2009թ. ՄԴՈ-810 որոշմամբ անդրադարձավ, այսպես կոչված, «կուսակցությունների դատաքության» կանխման տարբեր կառուցակարգային լուծումների առնչությամբ գոյություն ունեցող միջազգային պրակտիկային, մասնավորապես, Պորտուգալիայում, Իսպանիայում, ՌԳ-ում, Ուկրաինայում, Նորվեգիայում, Հնդկաստանում, Հարավաֆրիկյան Հանրապետությունում գտնված իրավական լուծումներին (տե՛ս www.concourt.am):

¹⁵ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրության 8-րդ գլուխը, որը վերնագրված է «Սահմանադրության ընդունումը, փոփոխումը և հանրաքվեն»:

¹⁶ Այդ առումով իրավաբանական գրականության մեջ կարծիք է արտահայտվել այն մասին, որ եթե սահմանադրական դատարանը կամ որևէ այլ մարմին, որը վերջնականորեն մեկնաբանում է Սահմանադրությունը,

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

պատրաստ չէ ինքնասահմանափակվելու, վտանգվում է իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը (տե՛ս Pavcnik M. Constitutional Interpretation (in Continental Europe) ([http://ivrenc.info/index.php?title=Constitutional Interpretation %28in Continental Europe%29](http://ivrenc.info/index.php?title=Constitutional_Interpretation_%28in_Continental_Europe%29))):

¹⁷ Տե՛ս Barber S. A., Fleming J. E. Constitutional Interpretation. Oxford University Press, 2007, էջ 172:

¹⁸ Տե՛ս Հունգարիայի Սահմանադրական դատարանի՝ 45/2005 որոշումը, http://www.mkab.hu/admin/data/file/707_45_2005.pdf:

¹⁹ Օրինակ՝ ՀՀ Սահմանադրության 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետում ամրագրված՝ «գլխավոր դատախազի վարույթում գտնվող կոնկրետ գործ» արտահայտության հիշատակված մեկնաբանությունը:

²⁰ Օրինակ՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր՝ 4 մայիսի 2010թ. ՍԳՈ-881 որոշմամբ ՀՀ Սահմանադրության 14.1 հոդվածով ամրագրված օրենքի առջև բոլորի հավասարության սահմանադրական սկզբունքին տվեց սահմանափակ մեկնաբանություն՝ իրավական դիրքորոշում արտահայտելով այն մասին, որ վերջինս ենթադրում է օրենքի առջև հավասար պատասխանատվության, պատասխանատվության անխուսափելիության և իրավական պաշտպանության հավասար պայմանների ապահովում, և **չի առնչվում իրավական տարբեր կարգավիճակ ունեցող սուբյեկտների համար որևէ իրավաչափ նպատակով պայմանավորված նախադրյալներ՝ տվյալ դեպքում սոցիալական անկախության երաշխիքներ նախատեսելու կամ իրավունքի տվյալ կատեգորիայի սուբյեկտների համար լրացուցիչ պարտականություններ սահմանելուն** (ընդգծումը մերն է-Ա.Մ.) (տե՛ս www.concourt.am):

РЕЗЮМЕ

Особенности официального толкования конституции в Республике Армения

В статье рассматриваются методы и границы (пределы) официального толкования Конституции Республики Армения. Автор обосновывает, что воля конституционного законодателя и буквальное значение конституционных норм не должны быть единственной основой раскрытия содержания последних, и что с точки зрения обеспечения стабильности и развития Конституции целесообразным является ее динамическое толкование. В то же время подчеркивается, что эффективное толкование Конституции Конституционным Судом РА и соблюдение принципа “целесообразного самоограничения” при этом предполагают раскрытие содержания конституционных норм и выявление решений конкретных конституционных проблем в рамках действующих конституционных регулирований, а также согласованное, а не изолированное применение способов толкования в ходе этого.

SUMMARY

Peculiarities of the official interpretation of the Republic of Armenia Constitution

The article considers the methods and boundaries of the official interpretation of the Republic of Armenia Constitution. The author substantiates that the will of constitutional legislator and the literal meaning of constitutional norms mustn't be the only basis for revealing the content of the latter, and that from the perspective of ensuring the stability and development of the Constitution it is expedient to apply dynamic interpretation. At the same time it is emphasized that effective interpretation of the Constitution by the RA Constitutional Court and observance of the principle of “efficient self-restraint” during it presuppose revealing the content of constitutional norms and deducing solutions to concrete constitutional problems in the frames of current constitutional regulations, as well as consistent and not isolated application of the interpretation methods during it.